

PRAWO KONSTYTUCYJNE

NSP(Z) 2019/2020

DEMOKRATYCZNE PAŃSTWO PRAWNE

mgr Kinga Drewniowska

DEMOKRATYCZNE PAŃSTWO PRAWNE

Art. 2 Konstytucji RP

Rzeczpospolita Polska jest **demokratycznym państwem prawnym**, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

- pojęciu „**państwo prawne**” można przypisywać wiele różnych znaczeń
- w najszerszym ujęciu pojęcie „**państwa prawnego**” jest równoznaczne z sumą cech ustrojowych współczesnego państwa demokratycznego (m.in. zasada podziału i równowagi władz, zasada praworządności formalnej, zasada niezależności sądów i niezawisłości sędziów)

„(...) w razie zakwestionowania zgodności aktu normatywnego z ze standardami demokratycznego państwa prawnego, skonkretyzowanymi i rozwiniętymi w odrębnych postanowieniach ustawy zasadniczej, podstawę kontroli konstytucyjności powinny stanowić przede wszystkim szczegółowe przepisy konstytucyjne. W takich sytuacjach nie ma potrzeby powoływania – jako podstawy kontroli – zasady demokratycznego państwa prawnego (...). **Zasada ta pełni wówczas przede wszystkim funkcję wskazówki dla interpretacji wymienionych, szczegółowych przepisów ustawy zasadniczej**”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 czerwca 1996 r. (K 28/97)

„ (...) **klauzula demokratycznego państwa prawnego stanowi swojego rodzaju zbiorcze wyrażenie szeregu reguł i zasad, które wprawdzie nie zostały *expressis verbis* ujęte w pisanym tekście Konstytucji, ale w sposób immanentny wynikają z aksjologii oraz z istoty demokratycznego państwa prawnego.** Owe reguły i zasady miały najróżniejszy charakter, odnosząc się zarówno do prawa materialnego (...) jak i do tzw. zasad przyzwoitej legislacji (...), a ogólną podstawą było uznanie, że demokratyczne państwo prawne wymaga poszanowania zasady zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa (...)”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 czerwca 1996 r. (K 28/97)

PAŃSTWO PRAWNE

PAŃSTWO PRAWNE

ASPEKT FORMALNY

(prawo powinno być przestrzegane
przez wszystkich jego adresatów)

ASPEKT MATERIALNY

(treści i zasady dot. praw i wolności
jednostki)

ZASADA PRAWORZĄDNOŚCI

Art. 7 Konstytucji RP

Organy władzy publicznej działają **na podstawie i w granicach prawa.**

- pozycję prawną obywatela kształtuje zasada „**to, co nie jest zabronione, jest dozwolone**”, natomiast organy państwowe obowiązuje zasada „**tylko to jest dozwolone, co zostało przez prawo przewidziane jako zadanie lub kompetencja organu**”
- **kompetencji organu państwowego nie można domniemywać!**

„ (...) wymóg podstawy prawnej dla działania organów władzy publicznej oznacza, iż organy te mogą działać wyłącznie na podstawie upoważnień przewidzianych w prawie. **Brak regulacji upoważniającej do podjęcia danego działania należy uznać za równoznaczny z zakazem tego działania.** Wymóg podejmowania działań na podstawie prawa ściśle związany jest z wymogiem podejmowania działań w granicach prawa (...). Wykroczenie poza te granice (...) kwalifikować należy, jako działanie bez podstawy prawnej”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 14 czerwca 2000 r. (P 3/00)

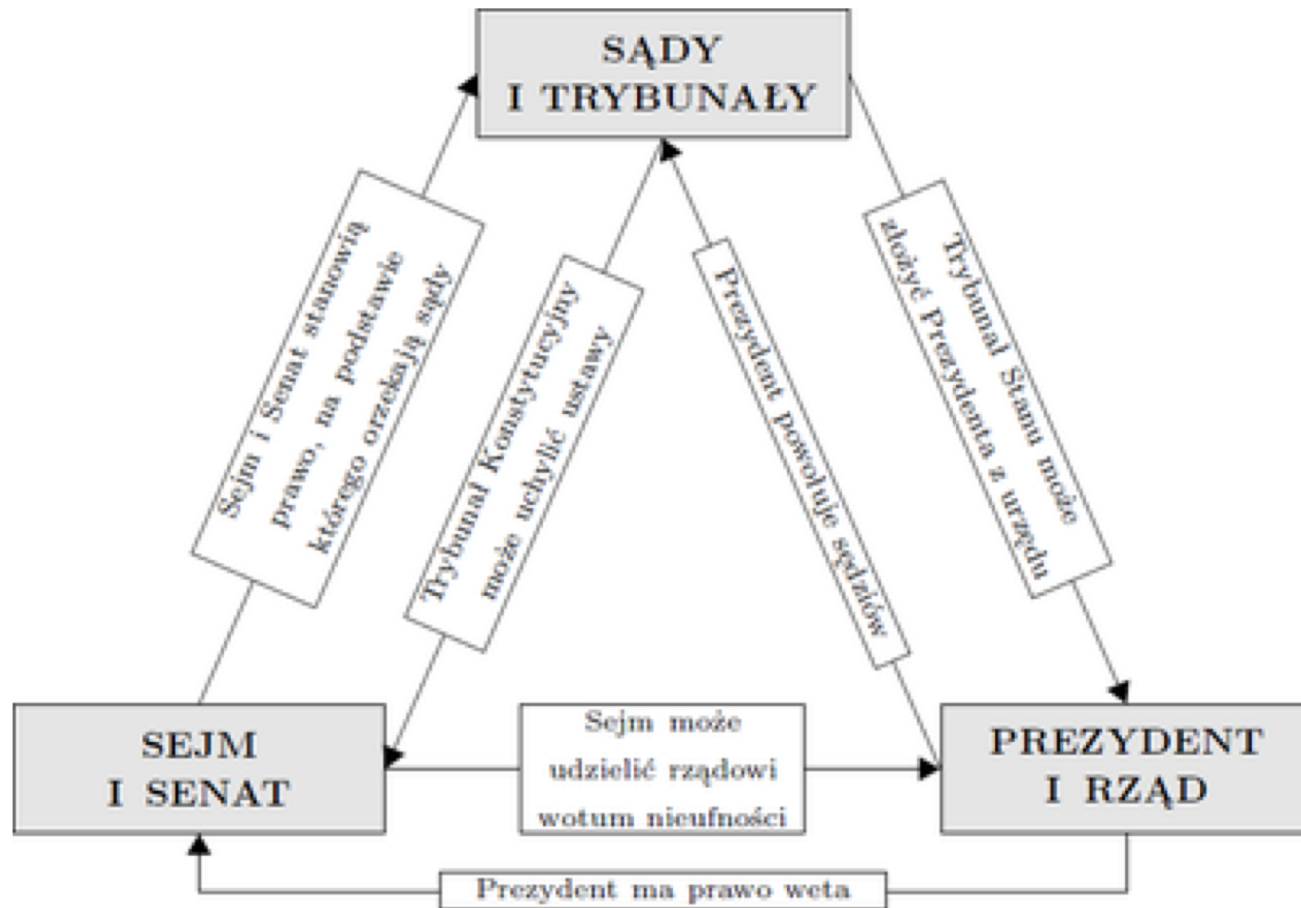
ZASADA PODZIAŁU I RÓWNOWAGI WŁADZ

Art. 10 Konstytucji RP

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.
2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

- jedna z najstarszych zasad; rozwinięta w XVI i XVII w. przez Johna Locke'a i Monteskiusza
- **zasada odrębności poszczególnych władz** → każda władza działa „w swoim obszarze” i posiada instrumenty, które pozwalają jej powstrzymać i hamować działanie pozostałych władz
- oparcie stosunków między poszczególnymi władzami na systemie wzajemnych hamulców ma gwarantować współdziałanie i równowagę tych władz
- **równowaga władz nie może oznaczać ich wzajemnego blokowania się** → preambuła Konstytucji

ZASADA PODZIAŁU I RÓWNOWAGI WŁADZ

tzw. mechanizm check and balance

„Z zasady podziału władz wynika, iż władze: ustawodawcza, wykonawcza i sądownicza są rozdzielone, a ponadto, iż musi między nimi panować równowaga oraz, że muszą one między sobą współpracować. Zasada ta nie ma znaczenia czysto organizacyjnego. **Celem zasady podziału władz m.in. jest ochrona praw człowieka przez uniemożliwienie nadużywania władzy przez którekolwiek ze sprawujących organów**”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 listopada 1993 r. (K 11/93)

„Wymóg rozdzielenia władz oznacza m.in., iż każdej z trzech władz powinny przypadać kompetencje materialne odpowiadające ich istocie, a co więcej – każda z trzech władz powinna zachowywać pewne minimum wyłączności kompetencyjnej stanowiącej o zachowaniu tej istoty. **Tylko jednak wobec władzy sądowniczej „rozdzielenie” oznacza zarazem „separację”, gdyż do istoty wymiaru sprawiedliwości należy, by sprawowany on był wyłącznie przez sądy, a pozostałe władze nie mogły ingerować w te działania czy w nich uczestniczyć.** Wynika to ze szczególnego powiązania władzy sądowniczej z ochroną praw i wolności jednostki i znajduje potwierdzenie zarówno w szczegółowych normach Konstytucji (...), jak i w konwencjach międzynarodowych”.

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 21 listopada 1994 r. (K 6/94)

„ (...) Zasada podziału władz oznacza też jednak, że dopóki przepis prawa nie zostanie zmieniony, to jego stosowanie jest rzeczą sądów, a ustawodawca nie ma już na to bezpośredniego wpływu. Swoboda sądowego stosowania prawa może być ograniczona przez odpowiednio precyzyjne sformułowanie stanowionych przepisów. Jeżeli jednak regulacja ustawowa nie jest do końca jasna i pozostawia różne możliwości interpretacyjne, to wybór możliwości najwłaściwszej należy już do władzy sądowniczej, która kieruje się przy tym ogólnymi zasadami wykładni prawa, a w szczególności (...) posługuje się techniką wykładni ustawy w zgodzie z **Konstytucją**. Nawet jeżeli kierunek interpretacji sądowej nie pokrywa się z założeniami czy intencjami, jakie ustawodawca wiązał niegdyś z uchwaleniem ustawy, to może to tylko na przyszłość wskazywać na potrzebę bardziej precyzyjnego formułowania przepisów prawa, tak by intencja ustawodawcy znajdowała jednoznaczny wyraz w tekście ustawy”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 13 kwietnia 1999 r. (K 36/98)

ZASADA OCHRONY ZAUFANIA OBYWATELI DO PAŃSTWA

- inaczej zasada lojalności państwa wobec obywatela
- zasada, która nie jest wprost sformułowana w przepisach Konstytucji RP
- zasada ta nakazuje, aby organ państwowy (a także ustawodawca) traktował obywatela z zachowaniem pewnych minimalnych reguł uczciwości, co oznacza że przepisy prawne nie mogą zastawiać pułapek ani tworzyć rozwiązań iluzorycznych lub pozornych, nie może również dochodzić do sytuacji, aby organy państwowe miały możliwości nadużywania swojej pozycji względem obywateli
- w ramach tej zasady Trybunał Konstytucyjny sformułował liczne konkretne zasady stanowienia prawa, które muszą być przestrzegane w demokratycznym państwie prawnym
- z zasadą tą wiąże się zasada dostatecznej określoności przepisów prawa

„Zasada ta [ochrony zaufania do państwa i prawa] **nie została wprowadzie wyraźnie wysłowiona w tekście Konstytucji, ale niewątpliwie należy ona do kanonu zasad składających się na pojęcie państwa prawnego w znaczeniu, w jakim pojęcie to występuje w art. 2 Konstytucji.** Przestrzeganie tej zasady ma szczególne znaczenie w sytuacji, w której ma miejsce zmiana dotychczas obowiązujących przepisów, zwłaszcza zaś tych, które znalazły już zastosowanie, jako czynnik kształtujący sytuację prawną ich adresatów”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 20 grudnia 1999 r. (K 4/99)

„(...) Zasada zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa opiera się na **pewności prawa**, a więc takim zespole cech przysługujących prawu, które zapewniają jednostce bezpieczeństwo prawne; umożliwiają jej decydowanie o swoim postępowaniu w oparciu o pełną znajomość przesłanek działania organów państwa oraz konsekwencji prawnych, jakie jej działania mogą pociągnąć za sobą. (...) **Bezpieczeństwo prawne jednostki związane z pewnością prawa umożliwia więc przewidywalność działań organów państwa, a także prognozowanie działań własnych**”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 14 czerwca 2000 r. (K 3/00)

ZASADA DOSTATECZNEJ OKREŚLONOŚCI PRAWA

„(...) **Naruszeniem Konstytucji jest stanowienie przepisów niejasnych, wieloznacznych, które nie pozwalają obywatelowi na przewidzenie konsekwencji prawnych jego zachowań.** Należyta poprawność, precyzyjność i jasność przepisów pranych ma szczególne znaczenie, gdy chodzi o ochronę konstytucyjnych praw i wolności człowieka i obywatela. Adresat normy prawnej musi wiedzieć, jakie jego zachowanie i z jakich przyczyn ma znaczenie prawne”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22 maja 2002 r. (K 6/02)

„(...) Dziedziną, w której nakaz określoności wymaga szczególnego zaakcentowania jest – obok prawa karnego – także dziedzina prawa daninowego.”

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22 maja 2002 r. (K 6/02)

ZASADA OCHRONY PRAW NABYTYCH

- nowe regulacje prawne powinny chronić uzyskane prawa, co oznacza, że **uzyskane raz prawo nie może być odebrane lub w niekorzystny sposób zmodyfikowane**
- **ochrona praw nabytych rozciąga się tylko na prawa nabyte słusznie** (jeśli jakieś uprawnienie zostało nabyte w sposób niesłuszny, niezgodny z zasadami sprawiedliwości, ustawodawca może je odebrać)
- **ochrona dot. nie tylko praw, które zostały już ostatecznie nabyte, ale także tzw. ekspektatyw nabycia prawa**
- **zasada ochrony praw nabytych nie ma charakteru absolutnego!**

„(...) Ochrona praw nabytych nie oznacza nienaruszalności tych praw. **Zasada ochrony praw nabytych nie ma charakteru absolutnego i nie wyklucza stanowienia regulacji mniej korzystnych dla jednostki.** (...) Odstąpienie od ochrony praw nabytych jest dopuszczalne w szczególnych okolicznościach, gdy przemawia za tym inna zasada prawnokonstytucyjna”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 22 czerwca 1999 r. (K 5/99)

„ (...) Ocena dopuszczalności wyjątków od zasady ochrony praw nabytych wymaga rozważenia, na ile oczekiwanie jednostki, że prawa uznane przez państwo będą realizowane, jest usprawiedliwione. Zasada ochrony praw nabytych chroni wyłącznie oczekiwania usprawiedliwione i racjonalne. **Istnieją dziedziny życia i sytuacje, w których jednostka musi liczyć się z tym, że zmiana warunków społecznych lub gospodarczych może wymagać zmian regulacji prawnych, w tym również zmian które znoszą lub ograniczają dotychczas zagwarantowane prawa podmiotowe**”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 4 stycznia 2000 r. (K 18/99)

„Jeżeli można (...) stwierdzić, że po stronie danego podmiotu istniała już „ekspektatywa maksymalnie ukształtowana”, należy do tej ekspektatywy odnieść podobny reżim ochronny, jaki przysługuje prawom nabytym.

(...) Ekspektatywa maksymalnie ukształtowana zachodzi wówczas, gdy spełnione zostały wszystkie zasadnicze przesłanki ustawowe nabycia praw pod rządami danej ustawy”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 24 października 2000 r. (SK 7/00)

ZAKAZ DZIAŁANIA PRAWA WSTECZ

- *lex retro non agit*
- zakaz działania prawa wstecz = zakaz stanowienia przepisów prawnych, które obowiązywałyby z mocą wsteczną
- **zakaz ten odnoszony jest wyłącznie do przepisów, które pogarszają sytuację adresatów; nie ma przeszkód w stanowieniu z mocą wsteczną przepisów, które sytuację prawną obywatela polepszają**
- **zakaz retroakcji nie ma charakteru absolutnego, a kategoryczność zakazu retroakcji zależy od dziedziny prawa**

Art. 42 Konstytucji RP

1. **Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.** Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego.

ZASADA PROPORCJONALNOŚCI

- często nazywana też **zasadą zakazu nadmiernej ingerencji**
- dot. treści stanowionego prawa i **nakazuje, aby środki zastosowane do osiągnięcia założonego przez prawodawcę celu były do tego celu proporcjonalne**
- dot. w szczególności regulacji ograniczających konstytucyjne prawa i wolności jednostki
- zasada proporcjonalności nakazuje, aby spośród skutecznych środków ograniczających korzystanie z wolności i praw wybierać **środki najmniej uciążliwe dla jednostki**

Art. 31 Konstytucji RP

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.
2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.
3. **Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia lub moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.**

„W orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego zasada proporcjonalności znalazła rozwinięcie jeszcze na gruncie poprzednich uregulowań konstytucyjnych. Za niezmiennie aktualne uznać należy stwierdzenie, (...) iż dla oceny, czy doszło do naruszenia zasady proporcjonalności (zakazu nadmiernej ingerencji) konieczne jest udzielenie odpowiedzi na trzy pytania: **„1) czy wprowadzona regulacja ustawodawcza jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków?; 2) czy regulacja ta jest niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana?; 3) czy efekty wprowadzanej regulacji pozostają w proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela?”**. Zwrócić też jednak należy uwagę, że art. 31 ust. 3 zd. 1 Konstytucji szczególny nacisk położył na kryterium „konieczności w demokratycznym państwie”. Oznacza to, że **każde ograniczenie praw i wolności jednostki musi być w pierwszym rzędzie oceniane, czy w płaszczyźnie pytania, czy było ono „konieczne”, czyli innymi słowy, czy tego samego celu (efektu) nie można było osiągnąć przy użyciu innych środków, mniej uciążliwych dla obywatela, bo słabiej ingerujących w sferę jego praw i wolności”**.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 stycznia 2000 r. (P 11/98)

ZASADA DOMNIEMANIA NIEWINNOŚCI

Art. 42 Konstytucji RP

1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego.
2. Każdy przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu.
3. **Każdego uważa się na niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu.**

Co to oznacza, że wyrok jest prawomocny?

„Domniemanie niewinności jest domniemanem prawnym wzruszalnym i – jak każde tego typu domniemanie – ma ściśle określone granice swego obowiązywania (...). Artykuł 42 ust. 3 Konstytucji musi być interpretowany ściśle. Ustrojodawca, stawiając na pierwszym miejscu godność osoby ludzkiej, sformułował przepisy, które to podstawowe dobro mają skutecznie chronić (...). Przepis w sposób jednoznaczny i nie budzący wątpliwości stwierdza, iż domniemanie niewinności trwa „dopóki wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu. Wskazanie takiego sposobu obalenia domniemanie dowodzi, że ustrojodawca kształtuje domniemanie jako szczególnie silne, określane mianem „prawdy tymczasowej”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16 maja 2000 r. (P 1/99)

“(...) Zasada domniemanie niewinności stanowi podstawę prawną stworzenia oskarżonemu określonej sytuacji procesowej. Jej konsekwencje procesowe to przede wszystkim rozkład ciężaru dowodu i wyrażona w art. 5 k.p.k. zasada *in dubio pro reo*. (...) Podstawowym skutkiem obowiązywania zasady domniemanie niewinności jest „wymaganie, by ten kto zarzuca oskarżonemu przestępstwo, musiał je udowodnić”. Z drugiej strony, oskarżony może pozostawać bierny, gdyż stan istniejący w wyniku działania domniemanie niewinności jest dla niego korzystny”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 września 2001 r. (SK 17/00)

ZASADA *NE BIS IN IDEM*

- „nie dwa razy w tej samej sprawie”
- **zakaz podwójnego karania za ten sam czyn**
- **zasada ta znajduje szczególnie silną ochronę w prawie karnym, ale z mocy art. 2 Konstytucji RP stosuje się ją też do wszelkich przypadków zbiegu odpowiedzialności (też przypadki zbiegu odpowiedzialności za czyny sankcjonowane na mocy prawa karnego i innych przepisów prawa publicznego, w tym szczególnie prawa administracyjnego)**

„(...) Skoro *ne bis in idem* oznacza zakaz podwójnego (wielokrotnego) karania tej samej osoby fizycznej za popełnienie tego samego czynu zabronionego, to **naruszeniem tego zakazu jest łączenie przez ustawodawcę sankcji karnej z sankcją administracyjną, której represyjność jest na tyle duża, że pozwala uznać ją za w istocie sankcję karną**”.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 października 2016 r. (K 24/15)

Opracowano na podstawie:

- B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012
- L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2018
- M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016
- M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87-243*, Warszawa 2016
- M. Granat, M. Zubik (red.), *Prawo konstytucyjne. Kazusy i ćwiczenia*, Warszawa 2012
- M. Zubik (red.), *Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów*, Warszawa 2008